Անուղղակի այս՝ *ՔԻԹ* անվանը անձը Ա. Շահինյանի ենթադրությամբ՝ «հավանաբար խաչքարը կերտող վարպետի կամ արձանագրության գրչի անունն է»: Քիթը և՛ վարպետն է, և՛ գրիչը:

ՇՆՈՂ

Շրջանի հնագույն գյուղերից է: Շրջապատի ավերակված բնակավայրերից ու դամբարաններից հայտնաբերված մշակութային ժառանգության բազմազան գտածոները վերաբերում են բրոնզի և երկաթի դարաշրջաններին:

Շնողը հռչակված է հատկապես իր ամրոցով, որը հայտնի է Կայծոն անունով: Գտնվում է գյուղի հյուսիսային եզրի դարավանդին, Դեբեդի կիրճի բանուկ ճանապարհի ակտիվ տեսադաշտում: Ներսում կան ավերակներ, կիսավեր բազիլիկ եկեղեցի: Դավիթ Քոբայրեցին իր «Մեկնության» ընդարձակ հիշատակարանում ամրոցը համարում է *զանառիկն ... զԿայծոն:*[40] Նվաճել են սելջուկները, թաթարները, բայց իբրև ամրոց գործել է մինչև ԺԹ դ. վերջը:

Գյուղում կան նույն դարում վերակառուցված թաղակապ երկու եկեղեցի, մատուռներ, խաչքարեր, իսկ շրջակայքում՝ բազմաթիվ բնակավայրեր, ավերյալ աղոթարաններ, գերեզմանատներ, բովեր-ծակեր՝ պղնձահանքեր: Շնողից 3 կմ հարավ, անտառի մեջ մնում է Մանստևի վանքը, որի երեսակալ քարերը պոկել ու դպրոց են շինել 1930-ական թվականներին: Կա նաև կամուրջ, Կարմիր Վարդան կոթողը: Գյուղամիջի Ս. Գևորգ եռանավ, հողածածկ եկեղեցին վերանորոգել են էրզրումցի վարպետները 1893 թ., իսկ Ս. Սարգիսը՝ 1894-ին:

532. ԽԱՉՔԱՐ. Կայծոն ամրոցի հարևանությամբ, ճակատին և խորանի կամարաղեղի անկյուններում, 4 տող.

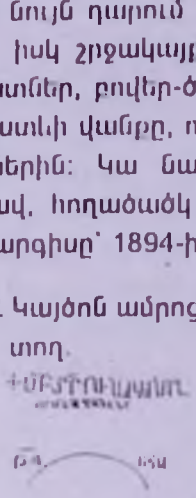

ՍԲ Տ(Է)ՐՈՒՆԱԿԱՆ ՈՂ-
ՈՐՄԵԱ ՎԱՆԷՆԷ:
ԹՎ(ԻՆ) ՈՀ Ա (1222):

Հրատ. Շահինյան. ՀՄԿՀ. 41. Շախկյան. Լոռի. 128:

Ծանոթ. Այստեղ 3 խաչքարեր են ներառված կամարի տակ: Դրանք պարզ. դասական զուսպ մշակումով կոթողներ են. կոթունից վեր են ձգվում իրար չկրկնող բուսազարդեր, իսկ խորանի կամարից կախված են խաղողի ողկույզներ ու նռան պտուղներ: Խորաններից վեր բավականին լայն մակերեսները մշակված են խաչերով ու հյուսկեն հատող զարդերով: Արձանագրությունը հարավային եզրի խաչքարի վրա է:

533. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ. Նախորդ խաչքարի առաջ, 1 տող.

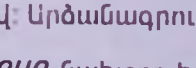

ՎԱՆԵՆԻ

Հրատ. Շահինյան. ՀՄԿՀ. 41. Շախկյան. Լոռի. 128:

Ծանոթ. Խաչքարն ու սալատապանը վերաբերում են նույն անձին: Ա. Շահինյանի ասելով, «սա հավանաբար Աստուսհնի հռչակավոր կամուրջը շինող, Զաքարե և Իվանե եղբայրների քույր և Աբաս Կյուրիկյան թագավորի կին Վանենին է»: Այս կարծիքը զուրկ է որևէ հիմքից: Զաքարյանների քույր Վանենին թաղված է Հաղբատավանքի ժամատանը, Կյուրիկյանների տապանատանը: Այս Վանենին շնողցի է:

---

[40] Հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ. Ե-ԺԲ դդ., էջ 223:

534. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ. Նախորդի մոտ, 2 տող.

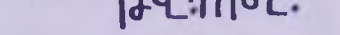

ԱՒԵՏԻՍ ՔԱՀԱՆԱ:
ԹՎԻՆ] ՈՒՏԷ (1198):

535. ԽԱՉՔԱՐԻ ԲԵԿՈՐ. գյուղից հարավ-արևելք, «Կարծախ» գյուղատեղիում, գեղագիր խոշոր տառերով, 3 տող.

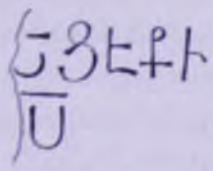

.....
[ՅԻՇ]ԵՑԷՔ Ի
ՔՍ:

536. ԽԱՉՔԱՐԻ ԲԵԿՈՐ. Նույն տեղում, թիկունքին, 2 տող.

...ՅԻՇԵՑԷՔ ...ՐԴ
Ս ...ԹՎԻՆ Ջ...
ՀՊՎԱ

ՃՈՃԿԱՆ

Տարածքի հնագիտական հուշարձանները, բնակավայրի ավերակները, քառակող կոթողների բեկորները վկայում են նրա ժամանակագրական ընդգրկումների մասին:

Գյուղի հարավային կողմում մնում է երկու մուտքով միանավ սրահավոր Ս. Աստվածածին եկեղեցին, որի ծածկը նստում է հանդիպակաց երեք գույգ որմնամույթերը իրար կապող կամարների վրա: Կարևորվում է «Աղեգի» մատուռ-սրբատեղին. խաչքարերով գերեզմանոցը և 3-4 կմ արևմուտք գտնվող վանական երկու համալիրները:

Շփրթնավանք. Ավերակները գտնվում են գյուղից 4 կմ արևմուտք, ճոճկան գետակի ձախակողմյան անտառի եզրում: Կոպտաքարով շարված են գլխավոր՝ թաղակապ եկեղեցին և կից մատուռները, որոնց աղյուսաշար թաղերը, պատերի վերին մասերը փլված են: Վանքի պատերին, թափված սվաղի մնացորդների, խաչքարերի ու տապանաքարերի վրա հիշատակագրություններ չեն նկատվել:

Նահատակի վանք. Գտնվում է Շփրթնավանքից (նաև՝ Չփրթնավանք) 1,5 կմ հարավ-արևմուտք, նույն գետի աջափնյա դարավանդի վրա, անտառի բացատում: Գլխավոր ու երկրորդական եկեղեցիները նույնպես թաղակապ են՝ շարված ճեղքած քարով ու կրաշաղախով: Վերջինիս վրա եղել է զանգակատուն, որն այժմ փլվել է: Հուշարձանախումբը հիմնականում կանգուն է՝ շրջապատված կիսավեր պարսպով: Տարածքում կան բուսական, երկրաչափական և կենդանական քանդակներով խաչքարեր՝ զուրկ գրավոր հիշատակությունից:

Վանքից մի փոքր հարավ, պարսպից դուրս կա մի փոքր մատուռ՝ ներսում որմնախաչ, որի քանդակներից աչքի են ընկնում թռչնագլուխ-սֆինքսամարմին քանդակները:

Որմնախաչը ևս հիշատակագրություն չունի և բնորոշ է ԺԷ դարին: Կրում է սուրբ Նահատակ անունը: Վերջին դարերում ճոճկանը եղել է ազնվական Լորիս-Մելիքյանների կալվածքը, որոնք որոշ բարեփոխություններ են արել գյուղում: